

บทบาทผู้นำศาสนาอิสลามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในสามจังหวัดชายแดนใต้

สุทธิศักดิ์ ดือระ¹ และดร.มะรอนิง สาแลมิง²

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาอิสลามศึกษา คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชากฎหมายอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทผู้นำศาสนาอิสลามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในสามจังหวัดชายแดนใต้โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ของผู้นำศาสนาอิสลาม จำนวน 15 คน ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ผู้แทนคณะกรรมการชมรมอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น และนักวิชาการด้านศาสนาอิสลามจากมหาวิทยาลัยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำศาสนามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ โดยนำหลักการอิสลามมาปรับใช้ในหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่การใช้การนาซิฮัต(ตักเตือน) การใช้หลักความเป็นพี่น้องในอิสลาม หลักการให้อภัยกัน การประนีประนอม และการเจรจาต่อรองกัน รวมถึงการกำหนดค่าสินไหมทดแทน ค่าชดเชย ค่าเสียหายต่างๆ และการกำหนดdiyyat นอกจากนี้ปัจจัยความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยโดยผู้นำศาสนาอิสลามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญามักขึ้นกับคุณลักษณะและความสามารถเฉพาะตัวของผู้ไกล่เกลี่ย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้นำศาสนาในฐานะบุคลากรที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและมีมาตรฐานเดียวกัน จึงควรมีการอบรมทักษะการไกล่เกลี่ย การอบรมให้ความรู้ทั้งกฎหมายไทยและอิสลาม และสนับสนุนงบประมาณในการบริหารจัดการไกล่เกลี่ย

คำสำคัญ: บทบาท ผู้นำศาสนาอิสลาม การไกล่เกลี่ย ข้อพิพาททางอาญา จังหวัดชายแดนใต้

The Role of Islamic religious Leader on Mediation of Criminal Disputes In Three Southernmost Provinces of Thailand

Suthisak Duereh and Maroning Salaeming

Abstract

This research aimed to study the role of the Islamic religious Leader on mediation of Criminal Disputes in three southernmost provinces of Thailand by using qualitative method research. The qualitative data were collected by the In-depth Interview of 15 Islamic religious leaders and university professors from three Southernmost Provinces; Pattani, Yala and Narathiwat. The key informants consisted of representatives of the Provincial Islamic Committee, Imam Kha-Thib and Bilal Society, and university professors.

The results found that Islamic religious leaders play a very important role on mediation of Criminal Disputes in three southernmost provinces of Thailand. They applied the Islamic principles, such as *Nasihah* (advise), the principle of brotherhood in Islam and principle of forgiveness including the compensation, recompense and other damages and “*Diyat*”,.Moreover, the success factor of religious leader mediators on the criminal disputes resolution often based on the individual characteristics of the mediator. Therefore it is suggested that the government should develop the potential of Islamic religious leaders in mediation skills to settle disputes, Thai law knowledge training and support the budget for mediation management.

Keywords: Role, Islamic religious leader, mediation, Criminal Dispute, Southernmost Provinces

ความสำคัญของปัญหา

การระงับข้อพิพาทในปัจจุบันที่ได้รับความนิยมกันอย่างมากมี 2 ประเภท ประเภทแรก คือ การดำเนินคดีในศาลซึ่งถือว่าเป็นการระงับข้อพิพาทกระแสหลัก หรือยุติธรรมตามกฎหมาย การระงับข้อพิพาทประเภทนี้เป็นกระบวนการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยเน้นการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด (อรพินธ์ สุวัฒน์ประ, 2551) ส่วนการระงับข้อพิพาทประเภทที่สองคือ การระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution; ADR) (ตะวันมานะกุล, 2557) กล่าวว่า กระบวนการระงับข้อพิพาททางเลือก (alternative dispute resolution) หมายถึงวิธีการระงับข้อพิพาทที่นอกเหนือไปจากการฟ้องร้องต่อศาล (litigation) ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การเจรจาต่อรอง (negotiation) หมายถึงการที่คู่พิพาทสมัครใจเจรจาต่อรองเพื่อหาข้อตกลงกันเองโดยไม่มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง (2) การไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมข้อพิพาท (mediation หรือ conciliation) หมายถึงการที่คู่พิพาทสมัครใจให้มีบุคคลที่สามซึ่งเรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” หรือ “ผู้ประนีประนอมข้อพิพาท” เข้ามาช่วยให้เกิดการประนีประนอม ยอมความกัน แต่ไม่มีอำนาจบังคับให้ คู่พิพาทตกลงกัน หรือกำหนดผลลัพธ์ของกระบวนการ (3) การอนุญาโตตุลาการ (arbitration) หมายถึงการที่คู่พิพาทสมัครใจให้อนุญาโตตุลาการซึ่งหมายถึงบุคคลหรือคณะบุคคลที่เป็นกลางที่มาจากการเลือกร่วมกันระหว่างคู่พิพาท หรือได้รับการแต่งตั้งตามวิธีการที่คู่พิพาทตกลงกันหรือตามที่กฎหมายกำหนดมาทำหน้าที่พิจารณาชี้ขาดข้อพิพาท โดยผลคำชี้ขาดดังกล่าวจะผูกพันคู่พิพาท หากมีการละเมิดคำชี้ขาดขึ้นภายหลัง ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถฟ้องร้องต่อศาลหรือองค์กรของรัฐได้

การระงับข้อพิพาททางเลือกนั้นสามารถนำมาปรับใช้ทั้งในคดีแพ่ง ครอบครัวยุติธรรม แรงงาน ทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงข้อพิพาททางอาญาในคดีที่สามารถยอมความได้ด้วย ข้อพิพาททางอาญา หมายถึง ข้อพิพาทที่กฎหมายกำหนดเป็นความผิดอันยอมความได้ไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ในขณะที่การไกล่เกลี่ย (Mediation) คืออีกหนึ่งทางเลือกในการระงับข้อพิพาทที่กระทำโดยไม่ใช้ศาล โดยบุคคลที่สาม แต่ผู้ไกล่เกลี่ยเพียงแค่ชักจูงให้คู่พิพาทเจรจากัน ถ้าหากการเจรจาได้ผลเป็นที่พอใจ ทำให้มีการประนีประนอมยอมความ แต่ถ้าการเจรจาไกล่เกลี่ยไม่เป็นที่พอใจ ก็สามารถยุติการไกล่เกลี่ยให้ศาลยุติกระบวนการยุติธรรมต่อไป (กองนโยบายและแผนห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม, มปป) นอกจากนี้ยังสามารถใช้วิธีการจัดการใช้การไกล่เกลี่ย การประนีประนอมยอมความ การอนุญาโตตุลาการ ในบางกรณีอาจจะมีบุคคลที่สามซึ่งเป็นคนกลางมาช่วยดำเนินการทั้งนี้ต้องผ่านการยินยอมของคู่กรณี (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2548)

กล่าวสำหรับการระงับข้อพิพาททางเลือกในอิสลามนั้น มีบ่อเกิดมาจาก อัลกุรอานและอัลซุนนะฮ์เป็นหลัก ซึ่งมีกระบวนการ วิธีการ กลไก ตลอดจนช่องทางและเครื่องมือเพื่อป้องกัน ระงับ หรือยุติความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทของสังคมมนุษย์ในอิสลามนั้นมีหลายรูปแบบ กล่าวคือ 1. การแต่งตั้งอนุญาโตตุลาการ ซึ่งได้แก่ การแต่งตั้งโดยคู่ความให้ผู้หนึ่งผู้ใดจากภาคประชาชนทำหน้าที่พิพากษาข้อพิพาทของตน 2. กระบวนการภาคประชาสังคมประชาอาสาเพื่อความยุติธรรม (ولاية الحسبة) หมายถึง กระบวนการภาคประชาอาสาเพื่อความยุติธรรมในอิสลามก่อกำเนิดจากหลักคำสอนที่ถือเป็นบ่อเกิดสำคัญที่สุดสำหรับวิถีชีวิตของมุสลิม และ 3. การไกล่เกลี่ย (الصلح) (มะรอนิง สาแลมิง และคณะ, 2554)

การระงับข้อพิพาททางเลือกในมิติอิสลามโดยพื้นฐานจะเริ่มต้นด้วยการระงับ (การตักเตือน) เพื่อให้คำแนะนำที่จะขอลมจิตใจแก่คู่กรณีให้เย็นลงและยอมรับฟังการประนีประนอม จากนั้นจึงดำเนินการด้วยการไกล่เกลี่ย (ซุลฮ) หรือการประนีประนอมด้วยวิธีการใดก็ตามที่จะทำให้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นยุติลงอย่างสงบได้ (Nora et al, 2013; Syed Khalid Rashid, 2008) ซึ่งตัวบทหลักฐานที่กล่าวถึงการยุติข้อพิพาทมีปรากฏชัดเจนในสุเราะฮ์อันนิสาอ์ โองการที่ 35 ซึ่ง Syed Khalid Rashid (2008) ได้ให้ข้อสังเกตว่า คำว่า “ซุลฮ” ที่ปรากฏในอายะห์ข้างต้นหมายถึงการเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ย และการประนีประนอม นอกจากนี้ยังมีแบบอย่างการระงับข้อพิพาทในยุคสมัยท่านนบีมุหัมมัด (ซล.) และยุคสมัยของท่านคอลีฟะห์ ซึ่งมีกรณีศึกษาแบบอย่างการปฏิบัติและการบริหารงานยุติธรรมใน

สังคมยุคนี้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแนวทางเพื่อการปรับใช้ร่วมสมัย นอกจากนี้ ยังมีการระงับข้อพิพาทด้วยการแต่งตั้งตะห์กิม (การตัดสิน) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดอนุญาโตตุลาการในระบบยุติธรรมทางเลือก กล่าวคือเป็นการมอบความไว้วางใจการตัดสินใจให้กับบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสม

นอกจากนี้ จากการศึกษาการระงับข้อพิพาทในพื้นที่อื่นอย่างชุมชนอาเงห์ ในประเทศอินโดนีเซีย ก็พบว่ามีการบวนการการแก้ปัญหาข้อพิพาทที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในพื้นที่ (Faizal Kamaruddin, 2014) เช่นเดียวกับในประเทศมาเลเซียที่พบว่า มีการนำการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามมาใช้ในกรณีพิพาทเรื่องต่างในสังคมอย่างกว้างขวาง (Umar, 2015) และในประเทศบรูไน ก็มีการระงับข้อพิพาททางเลือกในรูปแบบของการผสมผสานรูปแบบสมัยใหม่ของต่างประเทศผนวกเข้ากับรูปแบบดั้งเดิมของพื้นที่ ซึ่งธรรมชาติของคนบรูไนจะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าและลดข้อขัดแย้งด้วยการยุติข้อพิพาท การดำเนินคดีในชั้นศาลในประเทศบรูไนเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในประเทศแล้วอยู่ในอัตราที่น้อย (Black, 2001) กล่าวได้ว่า การบริหารงานยุติธรรมทางเลือกจะสามารถขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลได้ต้องอาศัยกลไกทางสังคมและหลักกฎหมายควบคู่กัน

ด้วยประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้นับถือศาสนาอิสลาม อีกทั้งยังมีวิถีการดำเนินชีวิต ใช้หลักอิสลามในชีวิตประจำวันอีกด้วย ความสำคัญของผู้นำศาสนาในอิสลาม ที่สามารถกล้าชี้แนะ นำพาสังคมสู่สิ่งดีงาม นับได้ว่าผู้นำศาสนาจึงต้องมีบทบาทและมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมในชุมชน ทั้งยังต้องมีคุณลักษณะที่ควรจะเป็นในการเป็นผู้นำในสังคมนำพาสู่สังคมอันดีงาม ผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นและตระหนักถึงความจำเป็นของบทบาทของผู้นำศาสนาในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในชุมชน เพื่อนำพาชุมชนที่สงบสุขและยั่งยืนต่อไปในอนาคตได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาถึงบทบาทผู้นำศาสนาอิสลามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในสามจังหวัดชายแดนใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงบทบาทผู้นำศาสนาอิสลามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในสามจังหวัดชายแดนใต้โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ของผู้นำศาสนาและนักวิชาการ จำนวน 15 คน จากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย 1. ผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ทั้ง 3 จังหวัด จำนวน 5 คน 2. ผู้แทนชมรม อิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น จากสามจังหวัด จำนวน 5 คน 3. นักวิชาการด้านอิสลาม จากมหาวิทยาลัยในสามจังหวัดชายแดนใต้ (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยฟาฏอนี และมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์) จำนวน 5 คน โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งผ่านการตรวจแบบสัมภาษณ์โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน จาก มหาวิทยาลัยฟาฏอนี 1 ท่าน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 2 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา และให้ข้อเสนอแนะในเนื้อหาประกอบด้วยข้อคำถามที่ทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจน และมีความเที่ยงตรง ซึ่งมีการกำหนดและเตรียมคำถามไว้ล่วงหน้า และเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการตอบคำถาม โดยประกอบด้วยข้อคำถามมีดังต่อไปนี้

1. สาเหตุของกรณีข้อพิพาททางอาญาที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มาจากอะไร (อาทิ ปัญหาความสัมพันธ์/ปัญหาด้านโครงสร้าง/ค่านิยมที่ต่างกัน/ผลประโยชน์)

2. ใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการไล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในชุมชน
3. หลักกฎหมายอิสลาม (ชะรีอะห์) ได้ถูกนำมาใช้ในกระบวนการระงับข้อพิพาทในชุมชนมากน้อยแค่ไหน อย่างไร
4. คุณสมบัติของคนกลางหรือผู้ทำหน้าที่ระงับข้อพิพาท จำเป็นต้องมีทักษะความรู้หรือคุณวุฒิอะไรบ้าง
5. ขั้นตอนการระงับข้อพิพาททางอาญามีอะไรบ้าง แต่ละขั้นตอนมีวิธีการปฏิบัติอย่างไร กรุณาอธิบายแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียด
6. บทบาทของสมาชิกในชุมชนในการให้ความร่วมมือขับเคลื่อนกระบวนการระงับข้อพิพาทมากน้อยแค่ไหน อย่างไร
7. กระบวนการระงับข้อพิพาทมีการคุ้มครองเหยื่อผู้เสียหายและผู้กระทำผิดหรือไม่ อย่างไร โดยเฉพาะข้อพิพาทที่เกี่ยวกับสตรีและเยาวชน มีการคุ้มครองเฉพาะหรือไม่ อย่างไร
8. การนำกระบวนการระงับข้อพิพาททางอาญามาใช้ในชุมชนมุสลิมพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นประโยชน์ อย่างไรบ้าง
9. ปัญหาอุปสรรคหรือข้อพึงระวัง ที่พบจากกระบวนการการระงับข้อพิพาททางอาญาในชุมชนมุสลิมหรือไม่ อย่างไร

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำศาสนาและนักวิชาการทั้ง 15 คน พบว่า จากการศึกษาพบว่า การไล่เกลี่ยที่ดำเนินการโดยผู้นำศาสนาอิสลามมีลำดับและขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนในการไล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เป็นแนวปฏิบัติในชุมชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางอาญานั้น ตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทำให้ทราบถึงขั้นตอนและกระบวนการไล่เกลี่ย โดยจะเริ่มด้วยการมาร้องเรียนมาที่อิหม่าม แล้วอิหม่ามก็จะซักถามความเป็นไปของเรื่องราวที่เกิดขึ้น จากนั้นก็จะเรียกผู้ที่ถูกกล่าวหามาสอบถามและชี้แจง เพื่อประมวลผลและดำเนินการเพื่อหาข้อสรุปแนวทางการแก้ปัญหา ผู้นำศาสนาเองจะต้องสามารถให้ความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย เมื่อทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับรับในแนวทางก็อาจจะมีการจัดทำบันทึกข้อตกลงเพื่อเป็นหลักฐาน กล่าวโดยสรุป คือเริ่มด้วยการร้องเรียน สอบข้อเท็จจริง ประมวลและสรุปแนวทางที่จะยุติปัญหา และอาจจะจัดทำบันทึกข้อตกลง ในส่วนรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนนั้น อาจมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับข้อพิพาทนั้นๆ ดังปรากฏการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลได้สะท้อนดังต่อไปนี้

“ในเรื่องการลักขโมยของในมัสยิด หรือบริเวณรอบมัสยิด เราเรียกผู้ร้องมาสอบถาม ว่าจริงหรือไม่ มีพยานหลักฐานอะไรไหม จากนั้นก็จะเรียกผู้ถูกกล่าวหามาสอบถาม หากยอมรับหรือตกลงกันได้ ก็อาจจะให้ผู้กระทำผิดนำของที่ขโมยไปมาส่งมอบคืน หรือชดใช้ตามราคาส่งของที่ขโมยไป กรณีที่ไม่สามารถส่งมอบของคืนเจ้าของได้ และอาจจะต้องขอร้องผู้เสียหายว่า ขอให้เรื่องนี้จบเพียงเท่านี้ เนื่องจากเคสลักษณะนี้ผู้กระทำผิดมักจะเป็นวัยรุ่น ซึ่งทางเราก็ไม่อยากให้เด็กเหล่านั้นเสียอนาคต แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องเรียกผู้ปกครองของผู้กระทำผิดที่เป็นวัยรุ่นมารับทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นด้วย”

นอกจากนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นว่ารูปแบบการไกล่เกลี่ยถือว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ได้รับ ความนิยมในการระงับข้อพิพาททางอาญา ซึ่งมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1) การรับเรื่องราวร้องทุกข์ ผู้นำศาสนาที่เป็นผู้รับเรื่องราวร้องทุกข์อาจเป็น โต๊ะอิหม่าม คอ เต็บ โต๊ะครู ผู้นำท่านหนึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรับเรื่องราวร้องทุกข์ว่า

“...เมื่อชาวบ้านมีประเด็นข้อขัดแย้งทางอาญาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาก็จะไปหาโต๊ะอิหม่าม โต๊ะอิหม่ามก็จะนำคุรุณมาไกล่เกลี่ยที่ บ้านของโต๊ะครู (บาบอ) ทั้งนี้เพราะผู้คนให้การยอมรับโต๊ะ ครูในฐานะผู้มีความรู้ด้านศาสนา มีลูกศิษย์ลูกหามากมาย ในบางกรณี หนึ่งในคุรุณก็เคยเรียนที่ ปอนะนะนี้ แต่หากเป็นข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับอาญา ผู้ร้องทุกข์ก็ไปหาผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นช่องทางการร้องทุกข์เมื่อเกิดข้อพิพาทอีกช่องทางหนึ่ง”

2) การแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ย หลังจากนั้นผู้รับเรื่องก็จะนำเรื่องราวการร้องทุกข์เข้าสู่ผู้นำชุมชน เพื่อให้มีการแต่งตั้งคณะผู้ไกล่เกลี่ย ผู้นำชุมชนในที่นี้ อาจเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน โดยหากเรื่องนั้นมีความเกี่ยวข้องกับครอบครัวหรือศาสนา ก็จะเชิญอิหม่ามเข้าร่วมการไกล่เกลี่ยด้วย หรือหากเป็นข้อพิพาทระหว่างชุมชนก็ต้องมีผู้นำ ชุมชนแต่ละชุมชนเข้าร่วมด้วย นอกจากนี้ อาจมีการนำบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องที่มีการร้องทุกข์เข้ามาเป็นกรรมการ เฉพาะกิจด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ดินที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ หากมีการพิพาทเรื่องที่ดิน เจ้าหน้าที่ตำรวจถ้ากรณีพิพาท เกี่ยวข้องกับอุบัติเหตุเป็นต้น และในบางชุมชนก็เลือกใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการไกล่เกลี่ยที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นๆ

3) การเรียกทั้งสองฝ่ายมาให้ข้อมูล หลังจากที่มีการร้องทุกข์ ทางผู้รับเรื่องราวร้องทุกข์ก็จะ เรียกทั้งสองฝ่ายมาให้ข้อมูลของแต่ละฝ่าย โดยปกติ ผู้รับเรื่องราวร้องทุกข์จะเรียกแต่ละฝ่ายมาให้ข้อมูล โดยจะเรียกฝ่ายผู้ ร้องทุกข์ก่อน หลังจากนั้นก็จะเรียกผู้ถูกร้องเรียน ผู้นำศาสนาในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยจะเริ่มด้วยการอ่านฟาตฮะห์ แล้วตาม ด้วยการซักถามโดยใช้หลักการศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อไกล่เกลี่ย เช่น เรื่องความเป็นพี่น้องกัน การให้อภัยซึ่งกัน และกัน เป็นต้น เมื่อเสร็จสิ้นการรับฟังข้อมูลอาจอ่านคำสรรเสริญศาสนาทูตของอัลลอฮ์ มุหัมหมัด (ช.ล.) ดังที่ผู้ให้ ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า

“เมื่อมีปัญหาข้อขัดแย้งในหมู่บ้าน เราจะเรียกทั้งสองทำความเข้าใจกัน ว่าต่างฝ่ายมี ปัญหาอะไรบ้าง จากนั้นก็ทำการไกล่เกลี่ยสร้างความสมานฉันท์ เพราะมีฐานมาจากหลักคำสอนใน คัมภีร์อัลกุรอาน เช่น กรณีของปัญหาครูกับนักเรียนมีเรื่องเข้าใจผิดกัน เด็กนักเรียนได้ไปฟ้อง ผู้ปกครองทางบ้านซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในชุมชน ว่าครูได้ตีเขา เราได้เรียกครูมาให้ข้อมูล ว่าเรื่องราว มันเป็นอย่างไร ครูให้ข้อมูลว่าจริง ๆ ก็เป็นการตักเตือนทั่วไป เพราะเด็กเกเรมาก ไม่ยอมรับคำ ตักเตือน สุดท้ายก็มีการลงไม้ลงมือ จากนั้นเรา ก็เรียกมาที่ผู้ปกครองเด็กและเด็กมาให้ข้อมูล และ เริ่มการเจรจาเลย โดยผมก็ได้พูดคุยโน้มน้าวผู้ปกครองว่าจริงๆแล้ว ครูไม่ได้มีเจตนาทำร้ายเด็ก เป็น เพียงการตักเตือนเพื่อให้เด็กเป็นคนดี ซึ่งในบางครั้งก็มีการลงไม้ลงมือบ้าง ครูกับฝ่ายผู้ปกครองต้อง เข้าใจในจุด ๆ นี้ จากนั้นผู้ปกครองของเด็กก็ยอมรับความจริงข้อนั้น การไกล่เกลี่ยจึงยุติลงได้ด้วยดี”

4) การเรียกพยานแต่ละฝ่าย ในการให้ข้อมูลแต่ละฝ่าย ผู้นำศาสนาซึ่งทำการไกล่เกลี่ยจะ เรียกพยานของแต่ละฝ่ายมาร่วมฟังการซักถาม พยานอาจเป็นญาติ หรือบุคคลอื่นๆที่รู้เห็นเหตุการณ์กรณีข้อพิพาท พยานจะต้องให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเต็มที่มากที่สุด ในบางครั้งอาจให้พยานสาบานว่าจะพูดความจริงที่เกี่ยวข้อง เท่านั้น ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า

“เวลาเกิดเหตุหลักขโมยเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ก็จะใช้วิธีการไกล่เกลี่ย โดยอิหม่ามจะร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนเรียกพยานที่รับรู้เรื่องนี้มาพูดคุยกัน โดยก่อนที่พยานจะเริ่มให้ข้อมูลนั้น ก็จะมีการให้สาบาน(ชูเปาะ) ก่อนว่าจะพูดความจริงทุกประการ”

5) การประมวลข้อพิพาท หลังจากที่ถูกไกล่เกลี่ยที่มาจากผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนรับฟังข้อมูลของแต่ละฝ่ายแล้ว คณะผู้ไกล่เกลี่ยก็จะเริ่มกระบวนการประมวลข้อพิพาท ซึ่งอาจจะใช้เวลาสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับความยากง่ายของกรณีพิพาท บางกรณีผู้ไกล่เกลี่ยอาจสามารถหาข้อยุติได้หลังจากฟังข้อมูลจากทั้งสองฝ่าย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า

“การไกล่เกลี่ยกรณีวัยรุ่นชายหญิงหนีตามกันไป ผู้ใหญ่บ้านและทีมงานไปหาก็ไม่เจอ หลังจากนั้นสองวัน วัยรุ่นทั้งสองคนก็กลับมา ทางเราก็ทำการพูดคุยกับกับผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายว่า จะให้ทำการแต่งงานใหม่ เพราะเด็กรักกัน จะห้ามก็ไม่ได้ แต่หลังจากการประมวลข้อพิพาทและหาข้อมูลเพิ่มเติม ผู้ไกล่เกลี่ยก็ทราบว่า ปัญหาคือผู้ปกครองฝ่ายหญิงไม่ยอมให้เด็กทั้งสองแต่งงานกัน และจะพาเด็กผู้หญิงไปอยู่มาเลเซีย เมื่อเด็กผู้หญิงทราบเรื่อง ก็พากันหนีออกจากบ้านไปหาฝ่ายชาย จากการประมวลข้อพิพาทและหาข้อมูลเพิ่มเติม ทำให้เรารู้สาเหตุที่แท้จริงและแก้ปัญหาได้ถูกจุด”

6) การเจรจาแต่ละฝ่าย กระบวนการหลังจากที่คณะผู้ไกล่เกลี่ยได้ประมวลข้อมูลแล้วเสร็จ ก็จะเรียกแต่ละฝ่ายมาเจรจา โดยจะเรียกแต่ละฝ่ายของคู่กรณีแยกกัน ผู้ร้องทุกข์อาจมีข้อเสนอเพื่อยุติข้อพิพาทจากการเจรจา เช่น ค่าชดเชย เป็นต้น หากคณะผู้ไกล่เกลี่ยเห็นว่าไม่สมเหตุผลผลก็อาจเสนอให้ลด หรือ เสนอทางเลือกอื่นที่เห็นสมควร คณะผู้ไกล่เกลี่ยก็จะนำเสนอแนะให้ฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาได้รับทราบ กระบวนการนี้อาจต้องมีการดำเนินการไปกลับหลายครั้ง และอาจใช้เวลาพอสมควร

7) การเจรจาร่วมกัน หากคณะผู้ไกล่เกลี่ยไม่สามารถหาข้อยุติที่เหมาะสมจากการเจรจาแต่ละฝ่ายได้ มีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต้องการให้คู่กรณีได้ตกลงรายละเอียดเพิ่มเติม ก็จะจัดให้มีการเจรจาร่วม โดยเชิญทั้งสองฝ่ายมาพบปะปรึกษาหารือกัน เพื่อให้ได้ข้อยุติที่ทั้งสองฝ่ายพอใจมากที่สุด ในบางกรณีคณะผู้ไกล่เกลี่ยก็เชิญผู้มีอำนาจ เช่น ตำรวจมาร่วมเป็นสักขีพยานด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้การไกล่เกลี่ยคล่องตัวมากที่สุด

8) การจัดทำข้อตกลง หลังการเจรจาร่วมกันแล้วเสร็จ โดยผลการไกล่เกลี่ยอาจสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ตาม คณะผู้ไกล่เกลี่ยก็จะให้คู่กรณีกรอกแบบข้อตกลงไว้เป็นหลักฐาน หากคู่กรณีเห็นด้วยกับข้อตกลง ข้อตกลงก็จะเป็นหลักฐานเพื่อการปฏิบัติตามในอนาคต แต่ถ้าหากการไกล่เกลี่ยไม่ประสบผลสำเร็จ ข้อตกลงก็จะเป็นหลักฐานแก่ทุกฝ่ายว่าได้มีความพยายามในการระงับข้อพิพาทนั้นแล้ว ส่วนผู้ร้องทุกข์ก็สามารถนำข้อพิพาทสู่กระบวนการต่อไป

9) การปิดการไกล่เกลี่ย ขั้นตอนสุดท้ายของการไกล่เกลี่ยที่นิยมใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ การปิดการไกล่เกลี่ย หลังจากที่มีการทำข้อตกลงแล้ว คณะผู้ไกล่เกลี่ยก็จะสรุปผลการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีได้รับทราบ และ กำชับคู่กรณีให้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ และให้ทั้งสองฝ่ายมาอภัยให้กันและกัน พร้อมทั้งยื่นมือสละมกกัน

นอกจากนี้ผู้นำที่ทำการไกล่เกลี่ยในบางชุมชนใช้การอ่านซอลาวัต (การสรรเสริญศาสนาทูต) และอ่านดุอาร์ เพื่อความเป็นสิริมงคล ในการปิดการไกล่เกลี่ย

ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าผู้นำศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในชุมชนมุสลิมของสามจังหวัดชายแดนใต้ โดยรูปแบบการดำเนินการไกล่เกลี่ยนั้น ก็มีทั้งที่ผู้นำศาสนาดำเนินการเพียงลำพัง ในกรณีข้อพิพาทนั้นไม่ได้มีข้อยุ่งยากมากนัก อย่างไรก็ตามหากข้อพิพาทใดที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นก็ต้องทำการไกล่เกลี่ยร่วมกับผู้นำชุมชนด้วย ซึ่งอาจเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน เป็นต้น สำหรับกระบวนการไกล่เกลี่ยของผู้นำศาสนามีดังนี้ การรับเรื่องร้องทุกข์ การแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ย การเรียกทั้งสองฝ่ายมาให้อธิบาย การเรียกพยานแต่ละฝ่าย การประมวณข้อพิพาท การเจรจาแต่ละฝ่าย การเจรจาร่วมกัน การจัดทำข้อตกลง การปิดการไกล่เกลี่ย

อภิปรายผล

ประชาชนส่วนใหญ่ของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นผู้นำศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นเป็นอิมาม คอเต็บ และบิหลัน รวมถึงผู้ที่มีความรู้ในศาสนาอิสลาม ก็จะได้รับคามนับถือ ยกย่องและยอมรับอย่างกว้างขวาง เมื่อมีปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ประชาชนก็นึกถึงผู้นำศาสนาเป็นลำดับต้นๆ นอกจากนี้หลักการของศาสนาอิสลามก็สนับสนุนการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ย จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำศาสนาจะต้องเกี่ยวข้องในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แม้ว่าข้อพิพาทนั้นจะเป็นข้อพิพาททางอาญาก็ตาม เพราะการระงับข้อพิพาททางอาญานั้น ก็เสมือนหนึ่งการปฏิบัติตามข้อบัญญัติแห่งอิสลาม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ มะรอนิง สาแลมิง และคณะ (2554) ที่พบว่าชุมชนมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เลือกที่จะยุติความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาททางสังคมโดยการยึดหลักการทางศาสนาอันมีที่มาจากอัลกุรอานและอัลซุนนะฮ์ (แบบอย่างของท่านศาสนทูต) เป็นแนวทางหลัก

ผู้นำศาสนาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้จะนำหลักการของศาสนาอิสลามมาปรับใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญา ไม่ว่าจะเป็นการนำเรื่องการนาศีฮัต (ตักเตือน) การนำหลักความเป็นพี่น้องในอิสลาม และหลักการเรื่องการให้อภัยกันและกัน เพื่อให้คู่พิพาททั้งสองฝ่ายสามารถยุติข้อพิพาทด้วยความพึงพอใจทุกฝ่าย และสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างสงบต่อไปได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Nora et al (2013) และ Syed Khalid Rashid (2008) ที่พบว่ากระบวนการระงับข้อพิพาททางเลือกในมดีอิสลามโดยพื้นฐานจะเริ่มต้นด้วยการนาศีฮัต (การตักเตือน) เพื่อให้คำแนะนำที่จะขอลมจิตใจแก่คู่กรณีให้เย็นลงและยอมรับฟังการประนีประนอม จากนั้นจึงดำเนินการด้วยการไกล่เกลี่ย (ซุลฮ) หรือการประนีประนอมด้วยวิธีการใดก็ตามที่จะทำให้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นยุติลงอย่างสงบได้ ซึ่งตัวบทหลักฐานที่กล่าวถึงการยุติข้อพิพาทมีปรากฏชัดเจนในสุเราะฮ์อันนิสาอ์ โองการที่ 35 ซึ่ง Syed Khalid Rashid (2008) ได้ให้ข้อสังเกตว่า คำว่า “ซุลฮ” ที่ปรากฏในอายะห์ข้างต้นหมายถึงการเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ย และการประนีประนอม นอกจากนี้ยังมีแบบอย่างการระงับข้อพิพาทในยุคสมัยท่านนบีมุหัมมัด (ซล.) และยุคสมัยของท่านคอลีฟะห์ ซึ่งมีกรณีศึกษาแบบอย่างการปฏิบัติและการบริหารงานยุติธรรมในสังคมยุคนั้นให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเป็นแนวทางเพื่อการปรับใช้ร่วมสมัย นอกจากนี้ จากการศึกษาการระงับข้อพิพาทในพื้นที่อื่นอย่างชุมชนอาเงาะห์ ในประเทศอินโดนีเซีย ก็พบว่ามีการกระบวนการการแก้ปัญหาข้อพิพาทที่สอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม และชนบทธรรมนิยมประเพณีของคนในพื้นที่ (Faizal Kamaruddin, 2014) เช่นเดียวกับในประเทศมาเลเซียที่พบว่า มีการนำการระงับข้อพิพาททางเลือกอิสลามมาใช้ในกรณีพิพาทเรื่องต่างในสังคมอย่างกว้างขวาง (Umar, 2015) และในประเทศบรูไน ก็มีการระงับข้อพิพาททางเลือกในรูปแบบของการผสมผสานรูปแบบสมัยใหม่ของต่างประเทศผนวกเข้ากับรูปแบบดั้งเดิมของพื้นที่ ซึ่งธรรมชาติของคนบรูไนจะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าและลดข้อขัดแย้งด้วยการยุติข้อพิพาท การดำเนินคดีในชั้นศาลในประเทศบรูไนเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในประเทศแล้วอยู่ในอัตราที่น้อย (Black,

2001) กล่าวได้ว่า การบริหารงานยุติธรรมทางเลือกจะสามารถขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลได้ต้องอาศัยกลไกทางสังคมและหลักกฎหมายควบคู่กัน

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อพิพาททางอาญามีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก การดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาของผู้นำศาสนาจึงต้องได้รับความร่วมมือจากผู้นำชุมชนด้วยอีกทางหนึ่ง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หรือในบางครั้งอาจจะมาในรูปแบบความร่วมมือของ 4 เสาหลักของสังคม ดังนั้นจะพบเห็นได้ว่า หากชุมชนใดที่ผู้นำทั้ง 4 เสาหลักมีความร่วมมือกันอย่างดี ก็จะทำให้การดำเนินการระงับข้อพิพาททางอาญาโดยชุมชนมีประสิทธิภาพมาก ในทางกลับกัน ชุมชนที่ผู้นำทั้ง 4 เสาหลักมีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน ชุมชนนั้นๆ ก็จะทำให้เกิดความแตกแยก และแน่นอนว่าการระงับข้อพิพาททางอาญาโดยชุมชนก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ รวมถึงข้อพิพาทในเรื่องอื่นก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาด้วยชุมชนได้ เพราะขาดความร่วมมือกันของทุกฝ่าย

เนื่องจากผู้นำศาสนาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศาสนาเพียงด้านเดียว จำเป็นอย่างยิ่งในฐานะผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญา ต้องมีความรู้ในเรื่องของกฎหมายบ้านเมืองด้วย นอกจากนี้ผู้นำศาสนาเองก็ควรได้รับการฝึกฝนและอบรมทักษะการไกล่เกลี่ย การเจรจา และประนีประนอมอีกด้วย เพื่อให้เห็นถึงมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป รวมถึงการสนับสนุนอุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆ ที่จำเป็นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการไกล่เกลี่ย

เอกสารอ้างอิง

- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). *การดำเนินการกระบวนการยุติธรรมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัญหาและแนวทางการแก้ไข*. พิมพ์ครั้งที่ 2. : มูลนิธิพัฒนากระบวนการยุติธรรม.
- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2551). *ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก: แนวการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจ๊ะมูฮัมหมัดสัน เจ๊ะอูมา. (2545). *บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มะรอนิง สาแลมิง และคณะ (2554) *การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครอบครัวและมรดก ตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้*, ส่วนนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม.
- อรุณ ศิริพันธ์. (2533). *บทบาทอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- อับดุลอาซิซ เจ๊ะมามะ. (2556). *ภาวะผู้นำและบทบาทของอิหม่ามในการจัดการศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดีกา)ในจังหวัดนราธิวาส*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อรพินธ์ สุวัฒน์ปุระ (2551). *การจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมโดยชุมชนบ้านแม่ยางล้าน อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการพัฒนากฎสังคมอย่างยั่งยืน, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- Black, A. (2001). Alternative dispute resolution in Brunei Darussalam: The blending of imported and traditional processes. *Bond Law Review*, 13(2), 4.
- Faizal Kamarudin. (2014). *The development of an effective and efficient dispute resolution processes for strata scheme disputes in Peninsular Malaysia*. Faculty of Law, Queensland University of Technology.
- Nora A. H., Sa'odah A. & Umar A. O. (2013). *Alternative Dispute Resolution (ADR) In Islam*. 2nd edition, IUM Press.
- Syed Khalid Rashid. (2008). *Peculiarities & Religious Underlining of ADR in Islamic Law*. keynote address in conference on Mediation in Asia Pacific: Constraints and Challenges, Australia.
- Umar A. O. (2015). *Sharī'ah court-annexed dispute resolution of three commonwealth countries—a literature review*, *International Journal of Conflict Management*, 26(2), 214-238.
- กองนโยบายและแผนห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม, มปป. www.library.coj.go.th เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2563
- ผู้นำศาสนาสร้างสันติสุข, 28 พฤศจิกายน 2558 เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2564 https://region1.prd.go.th/ewt_news.php?nid=9526&nid=9526
- พิสิฐ โอ่งเจริญ. *บทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนมุสลิม: กรณีศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา* <http://so04.tci-thaijo.org/index.php/mgsj/article/download/177277/126293/>. 79-88pp.